

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра практичної психології

ФУНКЦІЇ УВАГИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Ірини ПАРУХ

4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології

Петро КОЗИРА

Рецензент:

кандидат психологічних наук,
доцент

Оксана ХРИСТУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » _____ 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2024

Парух І. Функції уваги в навчально-виховному процесі

Робота містить ґрунтовний аналіз теоретично-методичного вивчення уваги в навчально-виховному процесі професійних криз особистості, висвітлено особливості розвитку та формування уваги учнів молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі.

За допомогою психодіагностичних методик проведено емпіричне дослідження властивостей уваги та рівня сформованості її властивостей у молодших школярів під час навчання.

Ключові слова: увага, властивості уваги, особистість молодшого школяра.

Parukh I. Functions of attention in the educational process

The work contains a thorough analysis of the theoretical and methodological study of attention in the educational and educational process of professional crises of personality, highlights the peculiarities of the development and formation of attention of elementary school students in the educational and educational process.

With the help of psychodiagnostic methods, an empirical study of the properties of attention and the level of formation of its properties in younger schoolchildren during their studies was conducted.

Key words: attention, properties of attention, personality of a junior high school student.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНЕ ВИВЧЕННЯ УВАГИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	
1.1. Увага та її роль у життєдіяльності людини.....	7
1.2. Особливості розвитку та формування уваги учнів молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі.....	12
Висновки до 1-го розділу	
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ	
2.1. Методи дослідження уваги молодших школярів.....	18
2.2. Аналіз результатів дослідження уваги молодших школярів.....	23
2.3.Зв'язок уваги молодших школярів з успішністю під час навчання.....	25
2.4. Технологія формування уваги у молодших школярів.....	28
Висновки до 2-го розділу	
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Навколишнє середовище сучасного суспільства з мінливими змінами у економічній, політичній, культурній та соціальній сферах все частіше наголошує на важливості розвиненої особистості. В такій мінливості суспільних умов важко переоцінити роль уваги для розвитку та виховання індивіда. Так, без достатньо розвиненої уваги, без сформованих функцій концентрації, зосередження, переключення, стійкості уваги неможливо забезпечити оптимальний розвиток людини та засвоєння нею важливих знань, умінь, навичок, життєвих установок та орієнтацій.

Увага один із важливих психічних пізнавальних процесів людини, завдяки якому відбувається пізнання, відчуття навколишнього світу. Увага розкриває динамічну сторону свідомості, що спрямовує на об'єкт пізнання та зосереджується на ньому для адекватного відображення в певний період часу, який важливий для виконання певних видів діяльності чи спілкуванні. Завдяки увазі відбувається перехід зовнішніх поведінкових регуляторів у внутрішні, а тому відбувається повноцінний розвиток особистості.

Увага звісно тісно розвивається з іншими пізнавальними психічними процесами індивіда, тому вимагає врахування належних умов для розвитку та виховання. Успішність особистості залежить від особливостей організації навчально-виховного процесу та від стану сформованого рівня у дітей інших психічних пізнавальних процесів, основне значення серед яких належить власне увазі.

На наш погляд недостатній розвиток властивостей уваги є однією із причини труднощів молодших школярів під час навчальної діяльності, де остання займає велике місце у адекватному онтогенезі учня.

Виходячи із актуальності теми та проведених психологічних досліджень проблеми уваги, вважаємо, що вивчення проблеми уваги у навчально-виховному процесі вивчене недостатньо, тому ми прагнемо дослідити більш

детально функції уваги молодших школярів під час навчальної діяльності та в контексті організації навчально-виховного процесу.

Таким чином, **метою нашого дослідження** є теоретично-методичне вивчення уваги в навчально-виховному процесі та психологічне дослідження уваги молодших школярів під час навчання.

Об'єкт дослідження – увага як психічний пізнавальний процес.

Предмет – психологічні властивості та функції уваги молодших школярів під час навчальної діяльності.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання**:

- 1) здійснити аналіз уваги та її ролі у життєдіяльності людини;
- 2) проаналізувати процес розвитку та формування уваги в процесі навчання та виховання;
- 3) визначити особливості властивостей уваги у молодшому шкільному віці;
- 4) підібрати методи психодіагностичного дослідження уваги молодших школярів та визначити зв'язок уваги молодших школярів з успішністю під час навчання;
- 5) на основі отриманих результатів дослідження розробити корекційну програму та технологію формування уваги у молодших школярів.

Гіпотеза дослідження: успішність у навчальній діяльності молодших школярів залежить від рівня сформованості властивостей уваги (продуктивність та стійкість, переключення та розподілення).

Теоретико-методологічною основою роботи є праці науковців, психологів, вчених, що вивчали теоретичні аспекти проблеми розвитку уваги у загальній психології та педагогіці, механізми функціонування уваги, вікову динаміку розвитку уваги та її функції, значення деяких властивостей уваги у навчальному процесі у працях Т. Рібо, В. Сухомлинського, Д. Узнадзе, К. Ушинського та інших вітчизняних та зарубіжних науковців.

З метою вивчення особливостей сформованості властивостей уваги молодших школярів у навчально-виховному процесі, нами були використано

наступні психодіагностичні **методи та методики**: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація наукових даних щодо проблеми підліткового розвитку) та емпіричні психодіагностичні методики: для визначення продуктивності та стійкості уваги використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (1 варіант); для оцінки розподілення та переключення уваги уваги використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (2 варіант); для оцінки переключення уваги використали методику тест «Таблиці Шульте».

Новизна дослідження визначається спробою теоретико-емпіричного аналізу сформованості властивостей уваги в навчально-виховному процесі учнів молодшого шкільного віку.

Теоретико-практична значущість дослідження полягає у розширенні та поглибленні знань щодо теоретично-методичного вивчення уваги в навчально-виховному процесі та психологічного дослідження властивостей уваги та рівня сформованості її властивостей у молодших школярів під час навчання. Отримані результати можуть бути використані при підготовці педагогів до навчання молодших школярів та врахування отриманих даних для оптимізації навчально-виховного процесу, врахування особливостей розвитку уваги сучасних молодших школярів. Також запропонована корекційна програма та технологія формування уваги у молодших школярів, яка може бути апробована для вимірювання динамічних змін формування уваги школярів у перспективі дослідження даної проблематики.

Надійність та вірогідність результатів дослідження.

Дослідження забезпечувалась використанням валідних методів та методик, що розкривають мету, завдання дослідження.

Структура роботи. Робота розміщена на 44 сторінках комп'ютерного набору, містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНЕ ВИВЧЕННЯ УВАГИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Увага та її роль у життєдіяльності людини

Увага – це здатність до зосередження суб'єкта діяльності в певний час на будь-якому реальному предметі, образі, думці чи події. Увага розкриває форму організації свідомості та є умовою успішного протікання інших психічних образів та станів.

Увага виникає через дію відчуттів, сприйняття, пам'яті, мислення тощо. Ці психічні процеси та явища виникають через спрямовані дії самої особистості, а не актуалізуються самі по собі. Тому увагу варто розуміти також через можливість вибіркової спрямованості та зосередження свідомості людини на тих об'єктах та предметах, що характерні її потребам, цілям, інтересам поведінки та діяльності.

Науковці зазначають, що у змісті психічних процесів є момент, що виявляє різне відношення людини до світу інших людей, природи, свідомості. І саме це відношення виникає через увагу. До прикладу, коли в учня є інтерес до вивчення математики, то учень повністю перебуває в увазі до деталей та особливостей вивчення, виявляє увагу. Він зосереджений, виявляє стійкість уваги, витривалість та активно працює над вирішенням математичних завдань.

Функціональність уваги виявляється у тому, що через різні подразники, які впливають на людину, вона може обрати необхідні, а вплив непотрібних гальмувати. Таким чином виробляється певна програма дій, що зберігає здатність до зосередження та контролю над перебігом дій.

Науковий інтерес до вивчення уваги виявляли багато науковців та психологів. Саме в дослідженнях останніх років описується хід вивчення загальних питань уваги та її властивостей.

Також дослідники прагнули виявити роль та значення уваги для психічної діяльності людини. Вивчалися вплив уваги на інші процеси психіки: якість сприйняття, швидкість, міцність, тривалість запам'ятовування інформації.

Також вчені намагалися з'ясувати особливості розвитку властивостей уваги учнів, зокрема молодших школярів, та вплив уваги на засвоєння матеріалу школярами. Деякі властивості уваги вивчалися з метою виявлення розумової працездатності суб'єктів навчання.

Зарубіжні науковці вивчали увагу через з'ясування психічного аспекту пильності. Вони вбачали деяку залежність з концентрацією активності. Вчені виявили значимість стимулів, через які виникає та підтримується увага. Згідно даних розглядається інтенсивність уваги, яка збільшується із впливом значимих стимулів, які важливі для потреб особистості, що дорослішає. Увага виникає внаслідок взаємодії властивостей уваги з різними чинниками.

Отже, наявність значних досліджень з проблем вивчення уваги, вона не втрачає своєї актуальності для подальших досліджень і в сучасній психології та науці. Науковці проводили дослідження розвитку уваги осіб різного віку, в процесі дорослішання та підростання людини. І на основі отриманих даних виділилися загальні закономірності розвитку уваги та її властивостей.

Попри виявлені загальні тенденції розвитку уваги також в теоретико-методологічних дослідженнях виявляються деякі розбіжності щодо характеристик мікрівікових груп учнів. Ці розбіжності досі до кінця не з'ясовані. Ми припускаємо, що вони виникають внаслідок недоліків у методиках збирання даних та характерною чутливістю властивостей уваги до зовнішніх та внутрішніх змін, таких як зміни навчальної діяльності (дистанційна форма навчання, або в дві зміни), рівень працездатності учнів, втомлюваність, погіршення стану здоров'я [14,26].

На основі спостережень та висновків психологів та вчителів виявлено, що в учнів із переходом з молодшої школи навчання до середніх класів виникають зміни у навчальній діяльності та рівні успішності школярів, що на їхній погляд виникає через наступні підстави: у деяких учнів початкових класів сформувалася висока самооцінка під час навчання внаслідок того, що діти на момент вступу в школу вже володіли достатньо високим рівнем розумового

розвитку в порівнянні зі своїми однолітками, але у старших класах почали виникати певні труднощі при засвоєнні більш складним навчальним матеріалом. Ці тенденції, припускають вчителі та психологи, власне вплинули на зниження статусу у класному колективі, а відсутність навичок долати перепони сприяло пропусканню навчальних занять, що призвело до зниження успішності та відставання у навчанні.

Особливості умов навчання та психологічні фактори навчання досліджувалися у працях О. Кисіль та М. Лиля, що вивчали учнів підліткового віку з вивчення математики та іноземної мови. Вчені довели, що для успішного навчання та засвоєння школярами навчального матеріалу важливими є загальна здатність до навчання та розвиток психічних процесів, зокрема уваги та зосередженості, як її властивості.

Інші науковці намагалися розробити теоретичні підходи до вивчення уваги в умовах діяльності людини. Вони вважають, що увага тісно пов'язана із складовими діяльності: формування цільових та частково операційних, контрольних та оцінних умов. До навчальної діяльності, окрім згаданих компонентів належить також змістові, інформаційні, мотиваційні, емоційні, вольові, комунікативні. Згідно припущення українського психолога О. Скрипченка увага є важливою у названих компонентах діяльності: увага учнів при усному опитуванні вища, ніж при інших формах перевірки знань.

Деякі дослідники вивчаючи увагу вважають її самостійною формою психічної діяльності, що здатна контролювати цю діяльність. Згідно таких припущень увага вважається складовою орієнтовно-виконавчої діяльності, де в ній не має власного продукту, але виконує контролюючі функції, поступово набуваючи автоматизованості дії.

Виділяють також довільну увагу, яка є планомірною. У довільній увазі виявляється контроль за дією, що виникає через заплановану дію, визначені критерії та способи їх використання. У мимовільній увазі також виявляється контроль, але обмежується ситуацією, предметами, які впершу чергу

привертають увагу. Зміст такої діяльності уваги відображає сприйняття, мислення, пам'ять або почуття.

Контролюючи дію уваги можна сформувати. Тут важливо не лише ставити завдання, а й сформувати навички для перевірки його виконання на основі визначених критеріїв у певному напрямі та послідовності виконання. Дія контролю буде виявлятися через поступове опрацювання розумової, узагальненої та ватоматизованої форми, тоді і перетворюється в дію уваги.

Для життя увага відіграє важливе значення. Через увагу відбувається регулювання поведінки та діяльності людини. Без сформованої уваги неможливо досягати цілеспрямованості діяльності, неможливе виконання фізичної, розумової діяльності, оскільки людина має з уважністю відноситися до планування власної діяльності та стежити за її перебігом і результатами.

В процесі засвоєння навчального матеріалу увага теж відіграє важливу роль, оскільки через увагу виникає чітке, усвідомлене відображення навчального обсягу та його засвоєння. Чимало психологів та фізіологів прагнули з'ясувати механізми, що впливають на вибірковість процесів збудження, що є умовою процесу уваги. Проте ці спроби часто мали лише описовий характер, а фізіологічні підстави так і не досліджувалися.

Увагу також розглядають як результат пристосування, що вказує на присутність у ній мязового та рухового елементів. Розуміючи увагу як наслідок обмеження обсягу свідомості вчені вказували на залежність уваги від сили уявлення та співставлення із попередніми відомостями. З цього випливає те, що одне інтенсивніше уявлення здатне витіснити інше [10,12].

Також дослідники пропонують вважати увагу результатом емоцій. Науковці зауважують, що до приємного чи неприємного відчуття можна бути уважним і не уважним одночасно. Уявлення інтенсивне не тому, що на собі зафіксувало увагу, а тому, що увага являється маркером цікавості та інтенсивності уявлення. Подібні відомості про увагу розвивалися у асоціативній

психології, згідно якої емоції викликають розвиток уваги, але емоції не є самим процесом уваги.

Німецькі вчені апперцептивної теорії внесли деякі поправки до вивчення уваги, вказуючи на особливий момент, що апперцептивна увага виникає відповідно до певних спогадів.

Науковці вивчаючи увагу припускають, що увага є підсиленням до нервового збудження. Джерело цього виникнення вчені пояснювали по-різному: Е. Мюллер вказує, що він є результатом вольового акту уявлення; М. Леман – результатом рефлексного припливу крові до місця подразнення. Деякі психологи досліджували увагу як духовну активність, вплив волі на усвідомлення.

Таким чином, науковці прагнуть знайти підтвердження та пояснення природи виникнення уваги психологічним шляхом, наприклад гешталтисти вважають, що увага визначається механізмами сприйняття, тоді як інші пояснювали її через емоційний підхід, а ще інші вчені дотримувалися моторної теорії уваги.

Згодом науковці все ж зійшлися на необхідності пошуку пояснення природи уваги не лише психологічним шляхом, а й важливістю дослідження фізіологічних основ природи уваги. Деякі з науковців пояснювали та розуміли увагу як її нервову пригніченість, зміст якого полягає у особливостях фізіологічних процесів, що в своїй основі мають одне уявлення, що пригнічується фізіологічними процесами інших уявлень.

1.2. Особливості розвитку та формування уваги учнів молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі

Сучасний етап розвитку психологічної та педагогічної науки, прикладних галузей вивчення пронизаний проблемами гуманізації освіти, де важливе місце відводиться саме значимості особистості в суспільних умовах. Подібне можливе за умови спеціально обґрунтованого забезпечення навчального та виховного

процесу. Досягнення педагогічних цілей позитивно впливатиме на розвиток та формування у дітей психічних властивостей, що забезпечують оптимальність навчальної діяльності: довільні, регульовані форми внутрішньої психічної діяльності та зовнішньої поведінки. Вважаємо, що важливого значення при цьому набуває саме увага школярів.

Проблематика вивчення уваги актуальна для різних видів педагогічної науки, як для загальної педагогіки, так і для спеціальної педагогіки (наприклад педагогічна діяльність із дітьми з зоровими, слуховими порушеннями розвитку тощо). Тут увага трактується з позиції двох основних підходів: увага як інтенційна функція, що спрямовує психічну діяльність та пов'язана з пізнавальною, емоційною, волевими сферами і виступає динамічною характеристикою будь-якого психічного процесу.

Отже, увага розкриває особливості зосередження свідомості на певних об'єктах, що є важливою складовою навчання. Через увагу забезпечується здатність до аналізу, чіткістю сприймання об'єктів, виділенню різних властивостей та характеристик цих об'єктів чи предметів, здатність зауважувати зміни, що виникають з ними. Увага також володіє властивостями швидкості оперування інформацією, яка запам'ятовується та активізує мисленнєву діяльність, що дозволяє виділяти сутнісні аспекти навчальної інформації [4].

Для успішного навчання дитини стартовою умовою є власне розвиток уваги, який виникає під час педагогічного процесу, зокрема під час навчання, що спрямоване на засвоєння необхідних знань, умінь та навичок.

Оскільки вступ до школи дитини молодшого шкільного віку передбачає особистісні зміни та формування адаптаційних можливостей учня до нових умов розвитку вважаємо за необхідне розглянути особливості розвитку особистості молодшого школяра та розвитку уваги в навчально-виховному процесі.

Для молодшого шкільного віку, а це учні перших та других класів характерна провідна мимовільна увага. Для початку учнів найчастіше

приваблюють лише зовнішні ознаки предметів, подій, явищ, що перешкоджає учням вникнути у глибший зміст, що може ускладнювати як наслідок самоконтроль навчальної діяльності. Поступово у молодших школярів починає формуватися довільна увага, за рахунок чіткої організації їх дій за певним зразком, а також дій, якими учні самостійно можуть вже контролювати та керувати. До прикладу, якщо учень перевіряє виконане ним завдання, виправляє певні допущені помилки однокласників або власні помилки, то школяр навчається керувати своєю метою, а довільна увага стає домінуючою та провідною.

Разом із довільною увагою активно функціонує та розвивається мимовільна увага, яка впершу чергу пов'язана із потребами та інтересами учня, що виникають під час навчання, а не з яскравістю чи прихильністю до певного предмета. Впродовж першого періоду навчання в школі увага дітей ще не є стійкою. Чисельні спостереження зауважують, що в молодшій школі стійкість уваги є вищою при вирішенні зовнішніх дій і нижчою при виконанні розумових. Тому для формування стійкості як властивості уваги важливо під час навчальної діяльності чергувати розумові заняття із заняттями конструювання: складання схем, малювання, креслення тощо [5].

Такі властивості уваги учнів молодшого шкільного віку як слабкість довільної уваги і розвиненість мимовільної може вплинути на формування слабкої волі (слабовілля) або лінощів. Прояви довільної уваги активно спостерігаються в учнів других-четвертих класів, коли інтерес вже не так захоплює їх. До прикладу, для дітей дошкільного віку важливі сильні емоційні чинники для зосередження на певному завданні чи діяльності, то для старших дітей важливо лише усвідомити та зрозуміти важливість завдання для прояву уваги.

Звісно подібна думка не вказує на відмові перестати турбуватися про емоційні чинники під час організації навчального процесу учнів, але варто зауважити, що загальна нестійкість та легке відволікання учнів їхньої уваги

спостерігається тоді, коли об'єкт менш цікавий, ніж на тому де концентрується увага [8].

Для успішного розвитку довільної уваги молодших школярів важливо створювати умови для цілеспрямованої їхньої роботи, при виконанні якої учні зможуть навчитися самостійно керувати метою. Розвиток довільної уваги виникає внаслідок навичок керування цілями, які спочатку ставлять дорослі, вчителі, до реалізації цілей, які згодом ставлять самі учні. Важливо при цьому здійснювати постійний контроль дій учня до привчання контролювати дії своїх однокласників, а потім і власного самоконтролю.

З особистісним розвитком молодшого школяра в початкових класах зростає стійкість і обсяг уваги. Стійкість і продуктивність уваги в учнів третіх класів зростає, а діапазон індивідуальних відмінностей має тенденцію з віком учнів звужуватись, відповідно обсяг-уваги зростає на 45%, а діапазон індивідуальних відмінностей з віком дітей має тенденцію також до звуження.

Відсутність стійкості уваги є однією із основних причин труднощів в навчальній діяльності, невтигання в школі. Серед причин нестійкості уваги молодшого школяра виділяють: недостатній рівень розумових здібностей, що можуть виникати внаслідок недосконалих методів навчання, або низького рівня готовності до навчання; непереборні труднощі в навчанні, незадовільний стан здоров'я.

Варто зауважити, що увага у молодших школярів залежить від значимості навчального предмету для них. Розуміння та усвідомлення учнями важливості вивчення предмету є запорукою розвитку стійкості уваги. Попри властивості самої уваги вона також залежить і від інших умов, наприклад ввід доступності організації навчальних завдань. Учні із завзяттям працюють над нелегкими завданнями, але які доступні для їх розуміння. Молодші школярі важко ще розподіляють увагу, що особливо спостерігається під час написання диктанту, коли необхідно одночасно робити кілька дій: слухати, згадувати правила написання, використовувати їх, виконувати завдання. Якщо у своїй роботі

педагог використовує завдання, де необхідно виконувати одночасно кілька дій, то наприкінці навчального року можна зауважити позитивні зміни у розподілі уваги школярів.

Ще одна властивість уваги, яка слабо розвинена в учнів молодшого шкільного віку – це переключення уваги. З початку навчання учні ще не володіють сформованими навчальними уміннями та навичками швидкого переходу від одного до іншого навчального заняття. Проте удосконалюючи навчальну діяльність вже наприкінці першого класу та початку навчання у другому класі учні з легкістю переходять від одного етапу уроку до іншого, з однієї навчальної роботи до іншої.

Тому для успішного навчання молодших школярів важливо організувати навчання з врахуванням рівня розвитку властивостей уваги: стійкість, розподіл, переключення довільної уваги [8]. Також успішність навчальної діяльності у молодших школярів залежить від досвіду та знань учителя, його здатності керувати процесом навчання та організувати навчальну діяльність. Деякі методологічні дослідження вказують також на обернений вплив організації навчання на розвиток уваги у учнів. Аналізуючи наукові праці з проблем вивчення особливостей навчання молодших школярів та необхідності розвитку у них уваги ми помітили важливість врахування деяких факторів:

- зміст уроку (складність предмету, відношення до предмету школяра);
- засоби та методи навчання, що використовуються для розвитку уваги (темپ подачі матеріалу, використання різних методів, з врахуванням значущостя предмета для учня);
- рівень сформованості уваги в учнів, їх вікових та індивідуальних особливостей (широта, стійкість, обсяг уваги у дітей формується по-різному) для умінь поєднувати між собою декілька напрямів уваги при сприйнятті предмета для його подальшого аналізу, синтезу, систематизації уявлень у процесі навчальної діяльності. Наприклад, учням легко вдається

розподіляти увагу у процесі слухання розповіді учителя та одночасному виконанні певних нескладних завдань, складніше дається розподілити увагу при виконанні кількох розумово складних завдань чи відносно нових дій діяльності для школяра

- індивідуальні особливості учня (загальний розумовий розвиток, пізнавальна активність, наявність інтересів, самостійність, організованість, дисциплінованість, розвиток волевих якостей, виконання режимних моментів) [1, 2, 5, 8, 16].

Вивчаючи умови розвитку властивостей уваги учнів молодшого шкільного віку вчені наголошують на важливості усвідомлення та засвоєння школярами матеріалу, стійкого інтересу до змісту навчання, мотивації, активності нервових процесів. Також виявлений зв'язок уваги із психічними пізнавальними процесами:

- увага і сприймання (процес впливу уваги на сприймання дитиною навколишнього світу);
- увага і пам'ять (від сформованості уваги залежать властивості пам'яті до тривалості, запам'ятовування, міцності навчального матеріалу);
- увага і мислення (ці процеси дуже взаємозалежні, увага стимулює мисленеву активність, а мислення розвиває довільну увагу).

Таким чином, формуючи увагу та її властивості у навчально-виховному процесі можна не лише впливати на розвиток психічних процесів а й таким чином підвищити рівень успішності навчання учнів молодшого шкільного віку.

Висновки до 1-го розділу

Отже, аналіз теоретико-методологічної літератури з проблем вивчення уваги вказує, що порушення та труднощі властивостей уваги спричиняють складнощі у навчальному-виховному процесі учнів молодшого шкільного віку. Саме тому науковці вказують на важливість проведення не лише заходів для систематичної та цілеспрямованої роботи формування уваги та її властивостей,

але й створювати належні умови під час самого навчання, які ефективно сприятимуть формуванню навчальної компетентності школярів.

Аналіз спеціальної та загальної наукової літератури дозволив нам виявити, що увага є запорукою не лише для внутрішньої психічної діяльності, але також виявляє ефективність виконання будь-якої зовнішньої дії та діяльності. Під увагою науковці розуміють певну форму психічної діяльності людини, яка спрямовує та зосереджує свідомість на певних предметах та об'єктах. Наголошується на важливості уваги для пізнавальної діяльності та її регуляції. Завдяки увазі дитина отримує суспільний досвід в навчально-виховному процесі. Онтогенез уваги дитини проходить етапи свого формування від мимовільної уваги до довільної, розширює при цьому її функціональні властивості.

З'ясовано, що рівень розвитку та сформованості уваги є предметом вивчення психічної та практичної діяльності, де важливо враховувати вікові особливості розвитку на кожного етапі.

Для успішного розвитку довільної уваги молодших школярів важливо створювати умови для цілеспрямованої їхньої роботи, при виконанні якої учні зможуть навчитися самостійно керувати метою навчальних завдань.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ

2.1. Методи дослідження уваги молодших школярів

У попередньому розділі нами було з'ясовано, що увага є умовою успішності навчальної діяльності. Чимало проблем та складнощів виникають під час навчальної діяльності саме на початку періоду молодшого шкільного віку, що нерідко пов'язано із недоліками та порушеннями розвитку уваги, недостатністю підготовки дитини до вступу в школу тощо.

В онтогенезі увага малозмінна і її основні характеристики з віком залишаються досить стійкими, але при достатніх зусиллях та систематичності впливу можна коректувати деякі недоліки у розвитку уваги дитини. Подібне пояснюється компенсаторною функцією психіки, де слабкорозвинені якості уваги компенсуються посиленням розвитком інших властивостей уваги. Наприклад, слабка властивість стійкості уваги нерідко компенсується її хорошою переключеністю; невеликий обсяг уваги компенсується підвищенням рівня продуктивності уваги; недоліки зорової уваги частково врівноважуються домінантністю слухової та рухової уваги; нестача механічної – розвитком логічної уваги тощо.

З метою дослідження властивостей уваги в початково-виховному процесі ми вирішили провести емпіричне дослідження серед учнів молодшого шкільного віку. До вибірки дослідження увійшли 10 учнів Ліцею №15 Львівської міської ради 2-А класу початкової молодшої школи. У нашому дослідженні ми прагнемо не лише з'ясувати особливості сформованих властивостей уваги школярів, а й порівняти отримані результати із їх успішністю в навчанні.

Для дослідження рівнів сформованості основних властивостей уваги ми використали наступний психодіагностичний комплекс методів:

- для визначення продуктивності та стійкості уваги ми використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (1 варіант) (див.додаток А);

- для оцінка розподілення та переключення уваги уваги ми використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (2 варіант);
- для оцінки переключення уваги ми використали методику тест «Таблиці Шульте» (див.додаток Б).

Різна діяльність висуває особливі вимоги до уваги людини, в одній діяльності необхідні точність сприйняття рухів, у практичних або розумових діях, а в іншій – зосередження на одному об'єкті або увага одночасна на кількох.

У запропонований комплекс увійшли наступні властивості уваги школярів, які ми прагнули дослідити у емпіричному дослідженні: стійкість уваги, переключення уваги, розподіл уваги.

Під стійкістю уваги варто розуміти деяку часову властивість, яка виявляється тривалістю збереження здатності до зосередження на певному предметі або виді діяльності, значення якого є високі показники продуктивності дитини під час навчання впродовж тривалого часу.

Під розподілом уваги варто розуміти здатність утримувати в центрі своєї уваги кількох предметів або видів діяльності одночасно. Саме розподіл уваги у заперукою успішної навчальної діяльності, що вимагає використання кількох різних операцій.

Під переключенням уваги варто розуміти довільність перенесення уваги з одного предмета чи вида діяльності на інший. Переключення уваги відбувається доволі інтенсивно (може відбуватися кожні 3-4 секунди) за умови наявності попереднього зв'язку із видами діяльності, якщо наступний вид більш цікавий за попередній, або повністю завершений. За інших обставин переключення відбувається доволі повільно.

З урахуванням проявів усіх досліджуваних властивостей (стійкості, розподілу, переключення) визначалися загальні рівні сформованості уваги (високий, достатній, середній, низький), що виявляється у таких особливостях:

- при високому рівень стійкості уваги: учень доволіно (цілеспрямовано) утримує увагу на об'єкті від початку до кінця виконання завдання, не

відволікається під час його виконання і доводить його до завершення. При достатньому рівні сформованості стійкості уваги: учень в основному довільно утримує увагу на виконанні завдання, відволікається в поодиноких випадках і доводить його до завершення. При середньому рівні сформованості стійкості уваги: увага учня на виконанні завдання спрямовується переважно вчителем, але завдання розв'язується. При низькому рівні стійкості уваги: увага учня потребує постійної активізації з боку вчителя, але у більшості випадків виконання завдання не завершується.

- при високому рівні сформованості переключення уваги: учень успішно переносить увагу на інший об'єкт, на інше завдання, швидко включається у нову роботу. При достатньому рівні: учень має незначні труднощі у перенесенні уваги на інший об'єкт, інше завдання, при включенні у новий вид роботи. При середньому рівні: учень здійснює перенесення уваги на інший об'єкт, завдання та включається у новий вид роботи за допомогою вчителя. При низькому рівні: перенесення уваги, навіть з допомогою вчителя, на інший об'єкт, інше завдання, включення у новий вид роботи викликає в учня значні труднощі.
- при високому рівні сформованості розподілу уваги: учень довільно утримує в полі зору два (і більше) об'єкта, які не пов'язані за змістом, успішно виконує одночасно декілька завдань. При достатньому рівні: учень довільно утримує в полі зору два об'єкти, які пов'язані за змістом, виконує одночасно декілька нескладних завдань з незначними труднощами. При середньому рівні: учень за допомогою вчителя утримує в полі зору два (і більше) об'єкти, які пов'язані за змістом, виконує одночасно декілька нескладних завдань. При низькому рівні: учень не може, навіть за допомогою педагога, утримати в полі зору два (і більше) об'єкти, які пов'язані за змістом, виконувати одночасно декілька нескладних завдань.

Для визначення продуктивності та стійкості уваги ми використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта. Дитині пропонувався бланк з кільцями Ландольта в супроводі наступної інструкції: «Зараз ми з тобою пограємо в гру, яка називається «Будь уважний і працюй якнайшвидше». У цій грі ти будеш змагатися з іншими дітьми, потім ми подивимося, якого результату ти домогся в змаганні з ними. Я думаю, що у тебе вийде не гірше, ніж у решта дітей».

Далі дитині ми показували бланк із кільцями Ландольта і пояснювали, що він повинен уважно переглядаючи кільця по рядах, знаходити серед них такі, в яких є розриви, розташований у строго визначеному місці, і закреслювати їх. Робота мала обмеження в часі (5 хв.). Згідно інструкції методики експериментатор через кожну 1 хвилину подає команду дитині, яка має в цей час поставити позначку (риску) на тому кільці бланка, де прозвучала сама команда.

При обробці результатів експериментатор визначає кількість кілець, переглянутих дитиною за кожну хвилину роботи і за всі п'ять хвилин, протягом яких тривав психо-діагностичний експеримент. Також визначається кількість помилок, допущених ним в процесі роботи на кожній хвилині, з першу по п'яту, і в цілому за всі п'ять хвилин.

Продуктивність і стійкість уваги дитини визначаються за формулою:

$$S = \frac{0,5N - 2,8n}{60},$$

де: S – показник продуктивності і стійкості уваги; N – кількість кілець, переглянутих дитиною за хвилину (якщо за допомогою цієї формули визначається загальний показник продуктивності і стійкості уваги за всі п'ять хвилин, то, природно, N буде дорівнює числу кілець, переглянутих в проміжку п'яти хвилин, наступний показник n – числу помилок, пропущених протягом п'яти хвилин, а знаменник даної формули – 300); n – кількість помилок, допущених дитиною за цей же час.

Висновки про рівень продуктивності і стійкості уваги розвитку здійснюють згідно наступних балів: 10 балів дуже високі; 8-9 балів –високі; 4-7 балів – уваги середні; 2-3 бали – низькі; 0-1 бал – дуже низькі.

Для оцінка розподілення та переключення уваги ми використали методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (варіант 2). Інструкція, яку в цій методиці отримують діти, аналогічна тій, яка їм давалась при проведенні попередньої методики з кільцями Ландольта. Той же самий стимульний матеріал використовується і в цьому досліді. Однак в даному випадку пропонується знаходити і по – різному закреслювати одночасно два різних види кільця, що мають розриви в різних місцях, наприклад, зверху і зліва, перше кільце потрібно закреслювати одним способом, а друге – іншим. Результати інтерпретуються як дані, що визначають розподілення уваги.

Для оцінки переключення уваги ми використали методику тест «Таблиці Шульте». Досліджувати швидкість переключення уваги, працездатність та керованість в умовах активного вибору корисної інформації: А). Визначити час (в с) вибору тих, хто досліджується, за порядком цифр від 1 до 25 в 5 квадратах. Б). Визначити середній час пошуку цифр у квадраті. В). Накреслити графік, на якому на осі абсцис відкласти номери квадратів (1, 2, 3, 4, 5), а на осі ординат – час пошуку усіх цифр у відповідному квадраті. Тому, хто досліджується, дослідник дає інструкцію – працювати максимально швидко та уважно. Потім дослідник зазначає час на секундомірі, а той, хто досліджується, показує числа від 1 до 25, називаючи їх вголос. Дослідник визначає час, який було затрачено тим, хто досліджується, для пошуку 25 цифр за порядком: спочатку в першому, а потім в 2, 3, 4 та 5 квадратах. Дослідник зазначає в зошиті час для кожного квадрата. Потім визначають середній час для одного квадрата (пошук цифр в одному квадраті) і виражають графічно. Роблять висновок про переключення уваги, працездатність та керованість у різних учнів.

2.2. Аналіз результатів дослідження уваги молодших школярів

В ході емпіричного дослідження щодо дослідження формування уваги учнів молодших школярів ми прагнули з'ясувати рівні сформованості визначених властивостей уваги, її особливості. Оскільки процедура вибраних методик психодіагностичного комплексу є доволі складна, вибірка дослідження склала 10 учнів початкової молодшої школи. В результаті аналізу отриманих даних отримані наступні показники (див.табл.2.1.):

Таблиця 2.1.

Рівні властивостей продуктивності, стійкості та переключення уваги (методика дослідження уваги за кільцями Ландольта)

Рівні сформованості уваги / учні	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Продуктивність	0,75	0,74	0,66	0,63	0,63	0,62	0,55	0,55	0,43	0,26
Розподіл	0,67	0,60	0,48	0,51	0,45	0,54	0,47	0,43	0,36	0,22
Переключення	0,60	0,60	0,45	0,43	0,45	0,39	0,35	0,37	0,34	0,16

На основі отриманих результатів для визначення продуктивності та стійкості, розподілення та переключення уваги використавши методику дослідження уваги за кільцями Ландольта (варіант 1 і 2) ми з'ясували, що для переважної кількості учнів молодшого шкільного віку властивий достатній рівень розвитку властивостей уваги. Такий рівень властивостей уваги вказує на наявність незначних складнощів у перенесенні уваги на інший предмет та здатний доволіно утримувати увагу при виконанні навчальних задач, такі учні можуть лише в незначних ситуаціях відволікатися від завдання чи не завершувати його виконання. Припускаємо, що такі властиві рівні сформованості уваги у школярів з одного боку можуть бути наслідком змішаної форми навчання (очного та дистанційного навчання у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на нашу державу, частістю відволікань від навчального процесу через повітряні тривоги загрози), або іншими обставинами пов'язані із психологічним чи фізичним станом учнів (див.рис.2.1.).

Варто зауважити, що з вибірки дослідження для двох учнів властиві низькі рівні властивостей уваги. Саме для цих школярів характерний низький рівень успішності навчання, тому ці учні вимагають особливої уваги з боку педагогів та шкільного практичного психолога щодо розробки корекційної, розвивальної програми формування уваги та інших психічних процесів.

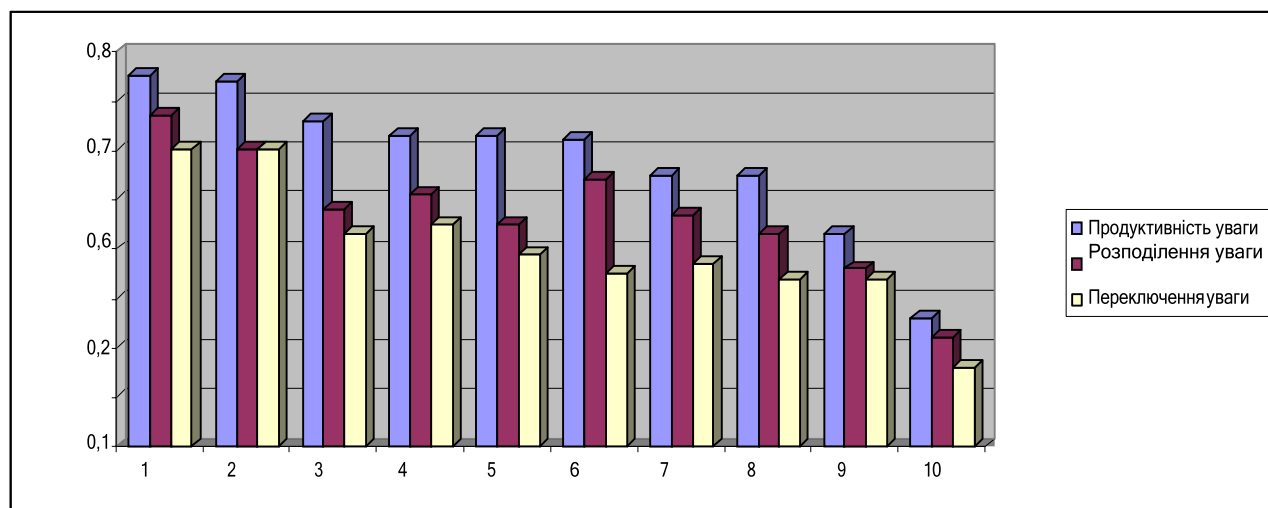

Рис.2.1. Рівні сформованості властивостей уваги молодших школярів

Далі з метою оцінки властивості уваги переключення використали методику тест «Таблиці Шульте». Під час проведення дослідження з учнями молодшого шкільного віку ми фіксували час пошуку цифр у кожному квадраті та визначили загальний середній час пошуку для кожного школяра, отримані дані далі ми фіксували у протокол дослідження (див.таб.2.2.). Отримані дані дозволили нам побудувати графік переключення уваги (див.рис.2.2.).

Таблиця 2.2.

Середній час пошуку цифр у квадратах за тестом «Таблиці Шульте»

Школярі	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Середній час	1 хв. 6 се	1 хв. 7 се	1 хв. 12 се	1 хв. 9 се	1 хв. 14 се	1 хв.	1 хв. 3 се	1 хв. 21 се	1 хв. 15 се	1 хв. 17 се

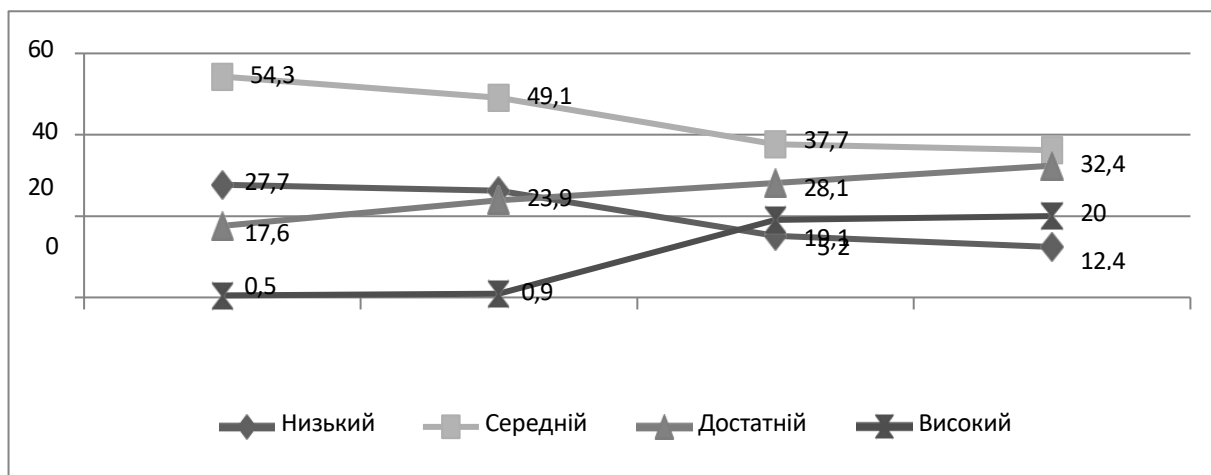

Рис.2.2. Переключення уваги молодших школярів

Отримані дані вказують на сформовану достатню здатність молодших школярів до переключення уваги під час виконання заданого завдання. Такі дані вказують на достатню усвідомленість учнями інструкції завдання без надання їм додаткової допомоги з боку вчителя щодо виконання завдання, вони орієнтуються на вербальне пояснення вчителя та словесне підкріплення у вигляді повторення інструкції виконання завдання, або їм достатньо додатково пояснити послідовність виконання інструкції даного тесту прямою вказівкою експериментатора, що орієнтоване на поступовий пошук ряду цифр та сумісного виконання конкретного етапу роботи. Школярі отримали детальну інструкцію щодо перегляду цифр одного квадрата, учні мали фіксувати витрачений час пошуку, після чого переходили до виконання завдання у наступних квадратах тесту та паралельного виконання поступових етапів роботи та самостійного виконання окремих її етапів.

2.3. Зв'язок уваги молодших школярів з успішністю під час навчання

У процесі теоретичного дослідження проблематики формування уваги ми з'ясували, що увага є умовою успішності навчальної діяльності. Тому надалі у емпіричному дослідженні ми прагнемо з'ясувати особливості сформованих

властивостей уваги школярів та порівняти отримані результати із успішністю учнів в навчанні.

Нами було проаналізована загальна успішність молодших школярів, що увійшла до вибірки дослідження. На основі бесіди із класним керівником класу та додатковим педагогом, що працює з школярами ми отримали дані про успішність учнів за загальними предметами навчання, які типові для навчальної діяльності у 2-му класі, а саме: математика, українська мова, англійська мова, праця. Ці предмети орієнтовані власне не лише на здобуття необхідних знань з предмету та засвоєння матеріалу, а й активно впливають на розвиток властивостей уваги (див.табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Успішність у навчальній діяльності учнів молодшого шкільного віку

Учні	Укр.мова	Математика	Англ.мова	Праця	Середній бал	Ранг
1	5	5	5	5	5	1
2	5	4	5	5	4,8	2
3	4	3	4	5	4	4
4	4	4	4	4	4	4
5	4	3	4	5	4	4
6	5	3	3	4	3,8	6,5
7	4	3	3	5	3,8	6,5
8	3	3	3	4	3,3	8,5
9	3	3	3	4	3,3	8,5
10	3	3	3	3	3	10

Дані таблиці демонструють нам, що серед досліджуваної вибірки є учні з високим, середнім та низьким рівнем успішності, які розподілилися порівно між собою. Далі занесемо для аналізу отримані дані за психодіагностичним дослідженням та рангом успішності, щоб порівняти отримані значення сформованості уваги та успішності у навчанні молодших школярів (див.таб.2.4.).

Таблиця 2.4.

Зведені дані дослідження та рівня успішності

Учні	Методика 1	Ран гм1	Методика 2	Ран гм2	Методика 3	Ран гм3	Методика 4	Ран гм4	Сума рангі в
1	0,75	1	0,67	1	0,6	1,5	1 хв 6 сек	3	6,5
2	0,74	2	0,6	2	0,6	1,5	1 хв 7сек	4	9,5
3	0,66	3	0,48	5	0,45	3,5	1 хв 12 сек	6	17,5
4	0,63	4,5	0,51	4	0,43	5	1 хв 9 сек	5	18,5
5	0,63	4,5	0,45	7	0,45	3,5	1 хв 14 сек	7	21,5
6	0,62	6	0,54	3	0,39	6	1 хв	1	19
7	0,55	7,5	0,47	6	0,35	8	1 хв 3 сек	2	23,5
8	0,55	7,5	0,43	8	0,37	7	1 хв 21 сек	10	32,5
9	0,43	9	0,36	9	0,34	9	1 хв 15 сек	8	35
10	0,26	10	0,22	10	0,16	10	1 хв 17 сек	9	39

Табличні дані свідчать, що у школярів із достатнім рівнем сформованості властивостей уваги, а саме продуктивності та стійкості, розподілу та переключення за методиками дослідження для визначення продуктивності та стійкості уваги, розподілення та переключення уваги за методикою дослідження уваги за кільцями Ландольта (1 варіант і 2 варіант) та тестом «Таблиці Шульте» притаманний середній рівень успішності у навчанні; у школярів із низьким рівнем сформованості властивостей уваги, а саме продуктивності та стійкості, розподілу та переключення (нагадаємо таких було 2 учнів) мають відповідно низьку успішність у навчанні; у школярів із високим рівнем сформованості властивостей уваги, а саме продуктивності та стійкості, розподілу та переключення характерна висока успішність у навчанні відповідно. У нашому дослідженні не виявлено школярів із високим рівнем сформованості властивостей уваги, що нами досліджувалося.

Зважаючи на особливості сучасної освіти та умови суспільного життя молодших школярів отримані результати дослідження вважаємо задовільними, але пропонуємо продовжити наше дослідження з метою розробки

коректувальної та розвиваючої програми з метою розвитку уваги у молодших школярів.

Результати емпіричного дослідження підтверджують нашу гіпотезу про наявність зв'язку рівня успішності у початковій діяльності та рівнем розвитку властивостей уваги молодших школярів. Проведене дослідження дозволяє виокремити специфічні особливості прояву уваги в учнів. А також дозволяє зробити припущення, що на розвиток уваги учнів впливають різні чинники, які залежать також від раціонального-використання методичного забезпечення вчителями та від самого підходу педагога до взаємодії з учнями. Вважаємо, що підвищення рівня сформованості уваги у молодших школярів можна досягнути через врахування особистісної взаємодії педагог-учень, що може бути перспективним у подальших дослідженнях.

2.4. Технологія формування уваги у молодших школярів

На основі теоретично-методичного вивчення проблематики уваги у навчально-виховному процесі та проведенні емпіричного дослідження вивчення рівня сформованості властивостей уваги молодших школярів у класі загальноосвітньої школи ми з'ясували, що інтенсивний розумовий розвиток учнів, довільних його властивостей займає особливе місце в процесі навчальної діяльності. Особливе значення займає увага, яка визначає ефективність та успішність дітей у засвоєнні ними знань та навичок і позначається на їхній успішності.

На основі не надто високих рівнів сформованості властивостей уваги вважаємо, що ефективність формування та розвитку рівня уваги молодших школярів може забезпечитися за умов впровадження нових підходів до корекційно-розвивальної роботи. Вважаємо, що розробка технологій формування уваги та запровадження її у навчально-виховний процес підвищить ефективність педагогічного процесу та слугуватиме досягненню поставлених цілей.

Варто зауважити, що подібними питаннями, а саме проблемами вдосконалення корекційно-педагогічного процесу та запровадження ефективних методів корекції розроблялися багатьма українськими вченими, серед праць яких ми зустрічаємо В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Миронової, Н. Пахомової, Т. Сак, В. Синьова, Є. Соботович, О. Таранченко, О. Хохліної, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.

Таким чином, спрямованість корекційно-навчального процесу переслідує мету засвоєння учнями суспільного досвіду важливого для життя, і також впливає на розвиток особистості школяра з метою формування рівня сформованості уваги необхідного для успішного навчання.

На наш погляд ефективним для досягнення бажаного є необхідність поєднання різних методів навчання, які дозволять використовувати не лише просту комбінацію методів, а й залучати спеціальні педагогічні технології для навчання дітей. Одним із таких вважаємо корекційно-розвивальну програму чи діяльність, яка відображає специфічні цілі корекції та розвитку діяльності одночасно. Розвиваюча діяльність спрямована на створення спеціальних соціальних та психологічних умов з метою цілісного розвитку учнів та врахуванням основних завдань вікового періоду розвитку, а також індивідуальних можливостей тих учнів, темпи розвитку яких перевищують нормативний. Саме такий підхід може бути пріоритетним напрямом для розвитку когнітивних чи комунікативних здібностей, навчюк, розвитку самосвідомості.

Корекційна програма більше орієнтована на усунення певних проблем чи недоліків розвитку. Психокорекційна програма спрямована на виправлення конкретних труднощів навчання, поведінки чи психічного стану учня. За рахунок корекційних заходів можна здолати складнощі до повноцінного цілісного психічного розвитку школяра.

При використанні корекційних дій важливо дотримуватися системного впливу, оскільки вирішення труднощів чи проблем в одній сфері

психічного життя школяра пов'язане із іншими особистісними аспектами. Тут важливо пам'ятати про компенсаторні властивості нашої психіки. Розвивальна та корекційна діяльність має впливати на процес змін особистості школяра загалом.

До розвивальної та корекційної діяльності належить навчальна діяльність, гра, конструювання, образотворча діяльність, спілкування. Вибір змісту та форми корекційно-розвивальної роботи завжди за психологом чи соціальним працівником, які здатні врахувати усі важливі умови для ефективного розвитку школяра.

Обираючи тактику розроблення змісту та форми важливо опиратися на усвідомлення сутності природи освітніх та корекційних функцій. Згідно наукових поглядів розвиток школярів внерозривно відбувається у внутрішньому зв'язку з навчальною діяльністю. Під впливом навчальної діяльності перебудовуються психічні функції учнів. Такі зміни і характеризують довільність процесів сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, з'являються нові розумові структури, набувається досвід до виконання нових складніших дій.

Засвоєння навчального матеріалу та отримання навичок взаємодії з педагогом та однокласникам, засвоюючи ціннісні предметні знання, учень також формує соціальні навички та розвивається як особистість. Пристосування до шкільних умов теж відбувається через індивідуальне сприйняття учня, його пізнавальних та індивідуальних властивостей особистості.

З вищесказаного випливає, що навчання та розвиток засвідчує ціннісну компетентність психолога, а також вазує на особливості змісту та форми психокорекції в навчально-виховному процесі. Завдяки власне включеності психокорекції в систему умов розвитку учня передбачається якісні зміни впливу на цей процес.

При психологічному супроводі учня в навчально-виховному процесі важливо дотримуватися індивідуального підходу актуалізації, корекції та компенсації розвитку психічних процесів та якостей школярів. Для ефективно

результату важливе співробітництво між психологами та тими людьми, які найсильніше впливають на розвиток учня. На наш погляд такими є педагоги.

Розглянемо трохи детальніше особливості розвивальної та корекційної роботи психолога.

Програма розвитку психолога найбільше орієнтована на розвиток пізнавальної, емоційної, особистісної, соціальної сфери психічного життя та самосвідомості учнів та дітей дошкільного віку. На певному етапі психологу доводиться планувати роботу виходячи із потреб самого учня. Важливо при цьому зберігати цілісність розвиваючого впливу й обирати необхідні методи та прийоми.

Для розвивального супроводу психолог використовує наступні форми:

- розвивальні програми, які використовуються у вільний час після навчання (або підч спеціально виділених годин);
- міні-програми підтримки складних учнів на різних етапах навчання при підвищених інтелектуальних та нервових навантаженнях учня;
- реалізація програм через традиційні форми (конкурси, виставки, театралізовані ігри).

У змісті розвивальної роботи орієнтовані аспекти для повноцінного розвитку необхідних властивостей та якостей відповідних до вікових особливостей нормативного розвитку учня. Варто пам'ятати, що у перші роки навчання доречно проводити частіше когнітивні заняття, які сприяють на розвиток довільної регуляції емоційної та поведінкової сфери.

Розвиток когнітивної сфери закріплюється та продовжується за умов посилення уваги у розвитку самосвідомості школярів, формуваннях у них необхідних соціальних та комунікативних навичок.

Розробка психологічних програм дещо відрізняється від навчально-виховного процесу та розвивального впливу. Основний аспект розвиткового впливу у соціальних та психологічних програмах пов'язуються із емоційним

станом та настроєм дітей, їх почуттями та рухами. Реалізація таких програм досягається через організацію ігор на заняттях, театралізованим сцен, прослуховування музики, притч, ритмічних вправ. Організація та оптимізація когнітивного розвитку школярів повинна будуватися з врахуванням умов для розвитку логічного мислення та виконання психологічних завдань.

Не зважаючи на загальні концепції дидактичної системи та розробки науково-практичних рекомендацій у реальності навчальна діяльність учнів відбувається в умовах, де школярі самостійно асимілюють зразки логічного мислення, що є у навчальному матеріалі та здійснюють необхідні підсумки з корективних дій педагогів. Подібне можуть виконати найбільш розвинені учні, для яких властиві елементи логічної структури і вони здатні проявляти усвідомлений інтерес до опанування формально-логічними структурами. Тоді як інші учні не здатні справитися із завдань, оскільки логіка подачі навчальних предметів вимагає від них спеціальних навичок для аналізу.

За логічними діями учень має оволодіти навичками узагальнення фактів, формулювання відповідних підсумків, виділяти головні та другорядні зв'язки, розглядати предмет з різних сторін, виділяти умови переходу одного явища в інше, що стає можливим для свідомого засвоєння навчального матеріалу. Саме такий підхід є основою для розвитку мислення у програмах психологічних тренінгів [5, 19].

Хибною є думка, що удосконалення системи предметного навчання зніме необхідність розвиткової психологічної діяльності. Адже за будь-яких умов є резерв більш вищого розвитку, тому доречна і розвивальна психологічна допомога.

Корекційна практика та програма практичного психолога має бути орієнтована на школярів з різними психологічними проблемами. В деяких виняткових ситуаціях необхідно коректувати ту особливість дитини, що перешкоджає засвоювати знання дитині чи добре себе почувати, мати нормативні взаємини з ровесниками, батьками та педагогами. Корекції

психологічним особливостей учнів можуть підлягати низький рівень розвитку розумових та інтелектуальних процесів, неадекватна самооцінка (занижена, або завищена), прояв агресивності, сором'язливість тощо.

В інших ситуаціях необхідна допомога та втручання на рівні профілактики (попередження) життєвих труднощів дитин, психічних перевантажень, за умов наявних екстремальних та стресових подій, станів, емоційних переживань. Зачасту подібної допомоги потребують чутливі діти, з багатою уявою, пришведнем або сповільненим розумовим розвитком.

В групи посиленої психологічної уваги належать також учні, які змінили чи змінюють місце навчання, втратили одного із батьків через смерть чи розлучення, або опинилися у інших стресових та травмуючих подіях. Ситуації високої необхідності психологічного супроводу дітей, що опинилися у психотравмуючих ситуаціях дуже чисельний. Важливо при роботі із таким дітьми враховувати індивідуальні особливості дитини та складні емоційні, особистісні труднощі умов їх перебування, що часто виходить за межі професійної компетентності практичного психолога навчального закладу.

У змісті корекційної роботи важливо враховувати особливості порушень психічного розвитку та компенсаторні властивості психіки дитини, а за інших обставин – особливості реакції дитини на психотравмуючу подію. Тому психокорекційна програма та вплив повинні бути індивідуальними. Тому корекційні програми складаються психологом під потреби учнів, а розвивальні програми містять загальновідомі стратегії впливу розвитку на психічні властивості.

Корекційна програма може відбуватися у групах дітей до 12 учасників, міні-групах по 4 дітей та індивідуально. Вибір форми корекційного роботи залежить від особливостей самої проблеми. Найбільш поширеною є змішана форма роботи, при якій діти на різних етапах програми працюють і в групах, і індивідуально.

Наведемо також короткий зміст організації уроків для молодших школярів з метою розвитку та формування властивостей уваги, що будуть корисними для педагогів початкової школи:

1. Уроки формування нових знань, умінь та навичок, метою яких є формування у молодших школярів розвиток необхідних якостей та розвитку стійкості уваги. Використовуються розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: довільне спрямування уваги на навчальний матеріал; тривала концентрація школярів на завданнях; розуміння змісту навчального завдання. На уроці варто використовувати бесіду, розповіді, пояснення, картинки, малюнки, інтерактивну дошку.
2. Уроки систематизації й узагальнення знань, умінь та навичок, метою яких є навчання навичкам узагальнення, систематизації уявлень та понять у школярів про тему уроку (навчальний матеріал). Використовуються розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: концентруватися на завданні та підтримувати уважність до завершення виконання завдання; узагальнювати отримані знання про поняття та уявлення школярів; навчитися контролювати виконання завдань на різних етапах роботи.
3. Уроки застосування знань, умінь та навичок, метою яких є навчання школярів використовувати засвоєнні знання та навички у навчальній та інших діяльностях; сприяє також виховання вольових та особистісних якостей, розвиває та коригує стійкість уваги. Використовуються розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: довільне спрямування уваги на навчальний матеріал; тривала концентрація школярів на завданнях; розуміння змісту навчального завдання; використовувати здобуті знання, уміння та навички у різних видах активностей.
4. Уроки перевірки якості засвоєних знань і вмінь, метою яких є виявлення якісного та змістовного рівня засвоєних навичок, умінь та знань. Такі уроки дозволяють розвивати стійкість уваги та зосередженість. Використовуються

розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: довільне спрямування уваги на навчальний матеріал; тривала концентрація школярів на завданнях; розуміння змісту навчального завдання; концентрація уваги на допущених помилках при вирішенні навчального завдання та формування вмінь виправляти допущені помилки.

5. Уроки додаткової корекції знань і умінь, метою яких є доповнення, уточнення відомостей та навчального матеріалу у молодших школярів. Використовуються розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: довільне спрямування уваги на навчальний матеріал; тривала концентрація школярів на завданнях; розуміння змісту навчального завдання; узагальнювати отримані знання про поняття та уявлення школярів; навчитися контролювати виконання завдань на різних етапах роботи.
6. Комбіновані уроки, метою яких є формування нових знань, умінь та навичок та узагальнення і систематизація уявлень про поняття та предмети в учнів молодшого шкільного віку. Використовуються розвивальні вправи, що прагнуть вирішити наступні завдання: довільне спрямування уваги на навчальний матеріал; тривала концентрація школярів на завданнях; розуміння змісту навчального завдання; узагальнювати отримані знання про поняття та уявлення школярів; навчитися контролювати виконання завдань на різних етапах роботи; концентрація уваги на допущених помилках при вирішенні навчального завдання та формування вмінь виправляти допущені помилки; навчання навичкам перенесення способів вирішення різних завдань на аналогічні; корегування неправильних уявлень у школярів з відповідного напрямку вивчення навчального матеріалу.

Пропонуємо також деякі вправи, що можуть бути використані при роботі із учнями для розвитку та формування властивостей уваги.

«Ігри, індіанців» для розвитку обсягу уваги: двом чи декільком, що змагаються в короткий час показують відразу багато предметів, після чого кожний окремо говорить, що він бачив, намагаючись перелічити і докладно

описати можливо більше число предметів. «Хто швидше?». Учня пропонується якнайшвидше і точніше викреслити в колонку будь-якого тексту яку-небудь літеру, наприклад «о» або «е». Успішність виконання тесту оцінюється за часом його виконання і кількості допущених помилок – пропущених букв: чим менше величина цих показників, тим вище успішність. При цьому треба заохочувати успіхи і стимулювати інтерес.

Для тренування переключення і розподілу уваги задачу варто змінити: пропонується закреслювати одну букву вертикальною рисою, а іншу – горизонтальною, за сигналом чергувати закреслювання однієї літери з закреслюванням іншої. Згодом завдання можна ускладнити. Наприклад, одну букву закреслювати, іншу підкреслювати, а третю обводити кружком. Ціль такого тренування — вироблення звичних, доведених до автоматизму дій, підлеглих визначеній, чітко усвідомлюваній мети. Час завдань варіюється в залежності від віку (молодші школярі – до 15 хв.).

«Спостережливість». Дітям пропонується по пам'яті докладно описати шкільний двір, шлях з будинку в школу – те, що вони бачили сотні разів. Такі описи молодші школярі роблять усно, а їхні однокласники доповнюють пропущені деталі. У цій грі виявляються зв'язки уваги і зорової пам'яті. «Коректура». Ведучий пише на листі паперу кілька речень із пропуском і перестановкою літер у деяких словах. Учні дозволяється прочитати цей текст тільки один раз, відразу виправляючи помилки кольоровим олівцем. Потім він передає лист наступному учню, що виправляє залишені помилки олівцем іншого кольору. Можливе проведення змагань у парах.

«Пальці». Учасники зручно розташовуються в кріслах або на стільцях, утворити коло. Варто переплести пальці покладених на коліна рук, залишивши великі пальці вільними. По команді «Почали» повільно обертають великі пальці один навколо іншого з постійною швидкістю й в одному напрямку, стежачи за тим, щоб вони не торкалися один одного. Зосередити увагу на цьому русі. По команді «Стоп» припинити вправу. Тривалість 5-15 хвилин. Хтось буде

почувати сильне роздратування або занепокоєння. Ці труднощі зв'язані, з незвичайністю об'єкта зосередження [16, 21, 27].

Висновки до 2-го розділу

Навчальна діяльність сучасних молодших школярів диктує їм нові вимоги, потребує розвиненої уваги в незалежності від прибавлювання предмету чи ні. Навчальна діяльність впливає на накопичення дитиною досвіду, розвиває особистісні якості, завдяки яким удосконалюється внутрішня організація та регуляція діяльності учнів, виробляються вміння до свідомого спрямування уважності до людей, що є важливими якостями сучасної особистості.

Під час навчальної діяльності школярів значення та роль уваги змінюється у відповідності до новизни та складності навчального матеріалу. Добре засвоєний матеріал не потребує зусиль уваги, тому для активізації уваги школярів важливо цікаво пропонувати навчальний матеріал, витримувати методичні підходи організації уроку, формувати інтерес, волю, відповідальність та наполегливу розумову активність самих школярів.

Головними досягненнями розвитку уваги у молодших школярів є формування у ній вищих довільних та післядовільних проявів, вироблення свідомого спрямування уваги на певні предмети та об'єкти, здатність до переключення на нові складніші завдання. Саме під час навчання учні формують навички керувати своїми психічними процесами. Якщо школяр знає що і як йому робити та виконувати розумові дії при вирішенні навчальних завдань, то він може легко зосереджувати свою увагу на їхньому виконанні.

Під час навчальної діяльності школярі поступово усвідомлюють себе в навчальних умовах та здатні керувати своєю увагою, що являється запорукою самовиховання. Під час навчання увага розвивається. Важливо перед учнем ставити зрозумілу та чітку мету, сприяти засвоєнню ним умінь працювати з навчальним матеріалом, надавати завдання такої складності, що відповідають його віковими можливостям, забезпечуючи при цьому розвиток уваги учнів.

Результати проведеного емпіричного дослідження формування рівнів сформованості визначених властивостей уваги учнів молодших школярів підтвердили нашу гіпотезу про наявність зв'язку рівня успішності у початковій діяльності та рівнем розвитку властивостей уваги молодших школярів. Проведене дослідження дозволяє виокремити специфічні особливості прояву уваги в учнів. А також дозволяє зробити припущення, що на розвиток уваги учнів впливають різні чинники, які залежать також від раціонального-використання методичного забезпечення вчителями та від самого підходу педагога до взаємодії з учнями. Вважаємо, що підвищення рівня сформованості уваги у молодших школярів можна досягнути через врахування особистісної взаємодії педагог-учень, що може бути перспективним у подальших дослідженнях.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретико-методологічної літератури з проблем вивчення уваги вказує, що порушення та труднощі властивостей уваги спричиняють складнощі у навчальному-виховному процесі учнів молодшого шкільного віку. Саме тому науковці вказують на важливість проведення не лише заходів для систематичної та цілеспрямованої роботи формування уваги та її властивостей, але й створювати належні умови під час самого навчання, які ефективно сприятимуть формуванню навчальної компетентності школярів.

Аналіз спеціальної та загальної наукової літератури дозволив нам виявити, що увага є запорукою не лише для внутрішньої психічної діяльності, але також виявляє ефективність виконання будь-якої зовнішньої дії та діяльності. Під увагою науковці розуміють певну форму психічної діяльності людини, яка спрямовує та зосереджує свідомість на певних предметах та об'єктах. Наголошується на важливості уваги для пізнавальної діяльності та її регуляції. Завдяки увазі дитина отримує суспільний досвід в навчально-виховному процесі. Онтогенез уваги дитини проходить етапи свого формування від мимовільної уваги до довільної, розширює при цьому її функціональні властивості.

З'ясовано, що рівень розвитку та сформованості уваги є предметом вивчення психічної та практичної діяльності, де важливо враховувати вікові особливості розвитку на кожному етапі.

Для успішного розвитку довільної уваги молодших школярів важливо створювати умови для цілеспрямованої їхньої роботи, при виконанні якої учні зможуть навчитися самостійно керувати метою навчальних завдань.

Навчальна діяльність сучасних молодших школярів диктує їм нові вимоги, потребує розвиненої уваги в незалежності від прибавлювання предмету чи ні. Навчальна діяльність впливає на накопичення дитиною досвіду, розвиває особистісні якості, завдяки яким удосконалюється внутрішня організація та

регуляція діяльності учнів, виробляються вміння до свідомого спрямування уважності до людей, що є важливими якостями сучасної особистості.

Під час навчальної діяльності школярів значення та роль уваги змінюється у відповідності до новизни та складності навчального матеріалу. Добре засвоєний матеріал не потребує зусиль уваги, тому для активізації уваги школярів важливо цікаво пропонувати навчальний матеріал, витримувати методичні підходи організації уроку, формувати інтерес, волю, відповідальність та наполегливу розумову активність самих школярів.

Головними досягненнями розвитку уваги у молодших школярів є формування у ній вищих довільних та післядовільних проявів, вироблення свідомого спрямування уваги на певні предмети та об'єкти, здатність до переключення на нові складніші завдання. Саме під час навчання учні формують навички керувати своїми психічними процесами. Якщо школяр знає що і як йому робити та виконувати розумові дії при вирішенні навчальних завдань, то він може легко зосереджувати свою увагу на їхньому виконанні.

Під час навчальної діяльності школярі поступово усвідомлюють себе в навчальних умовах та здатні керувати своєю увагою, що являється запорукою самовиховання. Під час навчання увага розвивається. Важливо перед учнем ставити зрозумілу та чітку мету, сприяти засвоєнню ним уміннями працювати з навчальним матеріалом, надавати завдання такої складності, що відповідають його віковими можливостям, забезпечуючи при цьому розвиток уваги учнів.

Результати проведеного емпіричного дослідження формування рівнів сформованості визначених властивостей уваги учнів молодших школярів підтвердили нашу гіпотезу про наявність зв'язку рівня успішності у початковій діяльності та рівнем розвитку властивостей уваги молодших школярів. Проведене дослідження дозволяє виокремити специфічні особливості прояву уваги в учнів. А також дозволяє зробити припущення, що на розвиток уваги учнів впливають різні чинники, які залежать також від раціонального-використання методичного забезпечення вчителями та від самого підходу

педагога до взаємодії з учнями. Вважаємо, що підвищення рівня сформованості уваги у молодших школярів можна досягнути через врахування особистісної взаємодії педагог-учень, що може бути перспективним у подальших дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

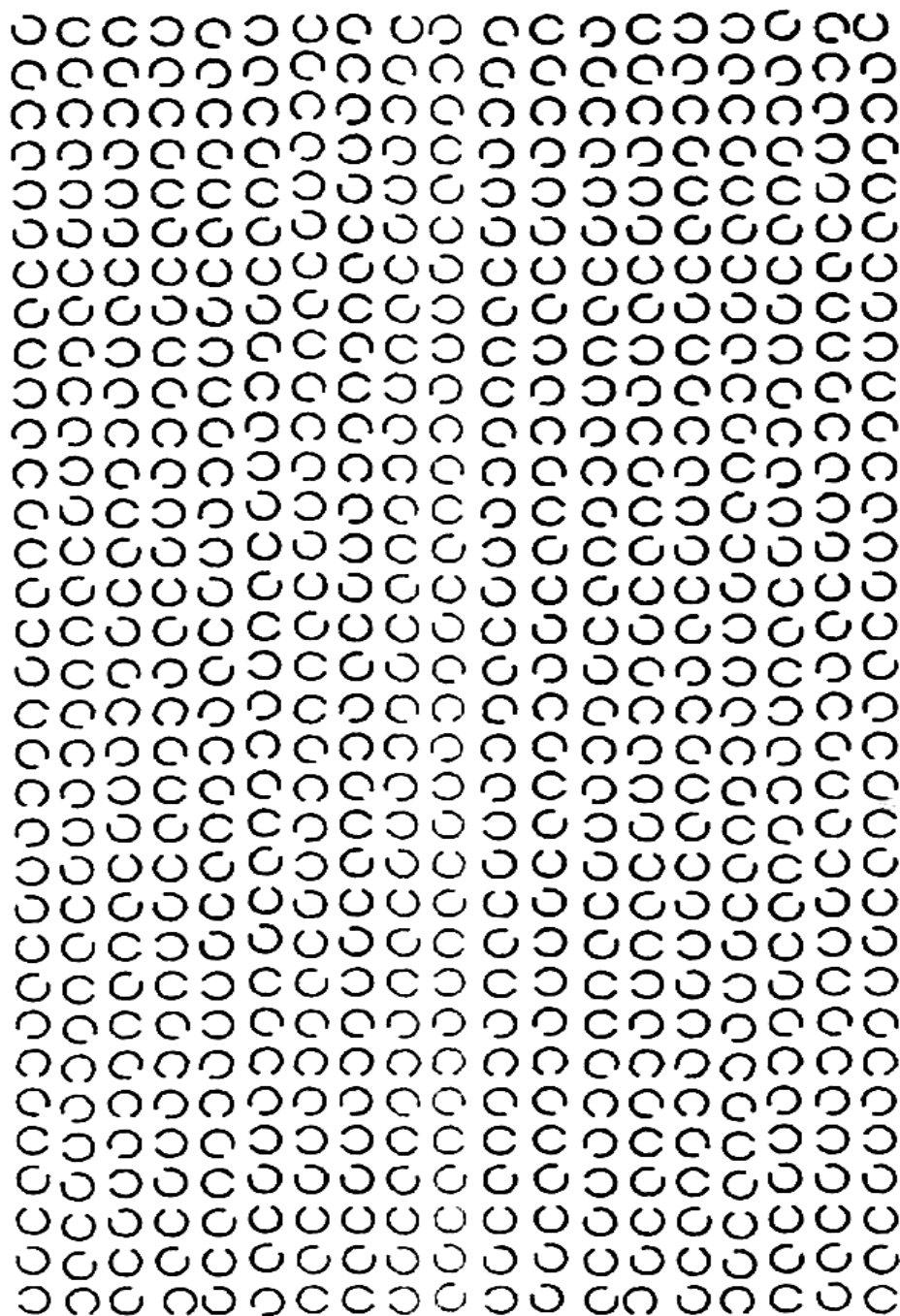
1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. М-во освіти і науки України, Міжнар. фонд Відродження. Київ: Веселка, 2010. 336 с.
2. Барташнікова І. А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2006. 40 с
3. Бугера Ю. Ю. Вплив розвитку властивостей уваги молодших школярів з розумовою відсталістю на успішність навчання. Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія : «Соціально-педагогічна». Вип. 15. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 204 - 208.
4. Бугера Ю.Ю. Теоретичні основи використання критеріїв сформованості уваги у навчальному процесі молодших школярів з розумовою відсталістю. Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Вип.11,ч. II. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. С.13 - 20.
5. Гончарук О. Формування самосвідомості молодшого школяра у вивченні основ природознавства. Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів, 13-14 трав. 2009 р. М-во освіти і науки України, Волин. облдержадмін., Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2009. Т. 1. С. 336 - 337.
6. Засенко В. В. Освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку: виклики часу. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр.: в 5 т. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. Київ, 2013. С. 350-362. 104.
7. Засенко В. В. Спеціальна освіта: стан і пріоритети розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ, 2010. Вип. 1. С. 3-7.
8. Ковальчук В.А. Особливості розвитку уваги молодших школярів та шляхи його розвитку. Початкова школа 2004 №6 с.13-14.
9. Костюк Г.С. Психологія. Підручник для педагогічних вузів; Видавництво "Радянська школа" Київ. 1988.

10. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. К.: Вища шк., 2001. 487 с.
11. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посібник. К.: МАУП, 2000. 256 с.
12. Максименко С. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Максименка С.Д. К. : Форум, 2000. 543 с.
13. Максименко С.Д. Загальна психологія. Підручник. 2-е вид., переробл. і доп. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.
14. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. Вид. 3-є, переробл. та доповн. К.: Центр учбової літератури. 2008. 272 с.
15. Нісімчук А. С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2000. 368 с.
16. Оніщенко В.М. Психологічні передумови розвитку уваги школярів різних вікових періодів. Психолог 2005 №11 с.29-31.
17. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. За ред. О. М. Пехоти. К., 2002. 251 с.
18. Основи психології: Підручник. За ред. О.В. Киричука. К.: Либідь, 1995. 632 с.
19. Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 81–85.
20. Педагогічна майстерність: підручник І. А. Зязюн, Л. В. [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища шк., 1997. 349 с.
21. Практикум з психодіагностики. Укладачі: Музика О.О., Остринська В.М., Остринський В.В. 2-е вид., виправлене та доповнене. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2000. 160 с.
22. Психологічний словник. За ред. В.І. Войтка. К.: Вища школа, 1989.

23. Психологія: Підручник. За ред. Ю. Л. Трофімова. К.: Либідь, 2000.
24. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категорійно-поняттєвого апарату). Київ: Ніка-Центр, 2003. 204 с
25. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Рекомендовано МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. Вид. 2-е, доповнене. К: Каравела, 2007. 400 с.
26. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ: Либідь, 2005. 464 с
27. Терлецька Л. Шкільна психодіагностика. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2003. 120 с.
28. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології: навч. посіб. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця Шульте

Покажіть один по одному числа від 1 до 25, називаючи їх уголос
(з максимальною швидкістю)

21	12	7	1	20
6	15	17	3	18
19	4	8	25	13
24	2	22	10	5
9	14	11	23	16

14	18	7	24	21
22	1	10	9	6
16	5	8	20	11
23	2	25	3	15
19	13	17	12	4

22	25	7	21	11
6	2	10	3	23
17	12	16	5	18
1	15	20	9	24

19	13	4	14	8
-----------	-----------	----------	-----------	----------

9	5	11	23	20
14	25	17	1	6
3	21	7	19	13
18	12	24	16	4
8	15	2	10	22

5	14	12	23	2
18	25	7	24	13
11	3	20	4	18
8	10	19	22	1
21	15	9	17	6